



**JÄSENTIEDOTE 3/2006**

Päätoimittaja: Mikael Sundman

Toimitus: Johanna Nurminen

Ulkoasu: Juha Karsikas

**Helsinki 2006 Yliopistopaino**

# SISÄLLYS

<i>Mikael Sundman: Puheenjohtajan tervehdys</i> .....	4
<i>Juha Lemström: Helsingin Yliopiston kirjasto</i> .....	5
<i>Rainer Knapas: Yliopiston kirjasto. 1828.1910</i> .....	10
<i>Kutsu kevätkokoukseen</i> .....	14
<i>Toimintakertomus 2005</i> .....	15
<i>Johtokunta 2006</i> .....	19

Mikael Sundman

## Puheenjohtajan tervehdys

Tämä lehti on tavallaan välilehti, jonka keskeinen sisältö on kutsu kevätkokoukseen 11.5.2006 Helsingin yliopiston kirjastoon. Kirjasto ei ole vain Engelin myöhäinen mestariteos, joka taitavasti liittää tuomiokirkon ympäristöönsä, vaan se on myös kokenut laajan uudistuksen, jonka harva tuntee. Suunnittelijana on arkkitehti Ola Laiho, joka yhdessä rakennuttaja Juha Lemströmin kanssa esittelee kokonaisuuden kokouksen yhteydessä.

Kirjaston vaiheista julkaistaan uudestaan tässä kaksi artikkelia, jotka eivät enää ole helposti saatavilla: Juha Lemströmin katsaus keskittyy kirjaston arkkitehtonisiin vaiheisiin Gustaf Nyströmin laajennuksen toteutukseen asti. Rainer Knapaksen artikkeli käsittelee kirjaston toimintaa samana aikakautena. Artikkelit julkaistiin aikanaan näyttelykatalogin muodossa 1990.

Tässä lehdessä on myös kutsu seuran kevätekursiolle. Se pidetään lauantaina 20.5 klo 9.00–18.00, ja se suuntautuu Helsingin seudun läntiseen puoliskoon ja keskittyy uusimpaan rakennustaiteeseen. Lähdemme Åbergin bussilla Rautatientorilta Fennian talon edestä.

Syysretki taas vie halukkaat Kööpenhaminaan 1-3.9. Joka niin haluaa, voi jo nyt itse varata halvimman lentolipun sillä periaatteella, että tavataan jossain keskustan hotellissa klo 9.30 ja paluu klo 16 jälkeen Kastrupilta. Sihteerille pitäisi kuitenkin tiedottaa osallistumisesta hotellin varaamiseksi.

Näistä retkistä tulee lisää tietoa seuraavassa numerossa, joka ilmestyy toukokuun keskivaiheilla. Lehden teemana on liikenteen ja rakennetun ympäristön suhde.

Juha Lemström

## HELSINGIN YLIOPISTON KIRJASTO

### **Kirjaston perustaminen Helsingissä**

Syyskuun alussa 1827 Turun kaupunkia hävittänyt palo tuhosi Akatemiarakennuksessa olleen Yliopiston kirjaston kokonaan. Rakennuksessa olleita asiakirjoja ja Yliopiston muuta omaisuutta pelastettiin tulipalon alta, mutta epäselviksi jääneiden vaiheiden vuoksi ei tiedetä miksi kirjaston pelastamiseksi ei tehty mitään. Helsingissä uudelleen alusta aloittanut kirjasto kasvoi nopeasti entiselleen ja sai väliaikaiset toimitilat vastavalmistuneen Senaatin itäisessä siipirakennuksessa.

Muuttomääräyksen saavuttua ryhdyttiin pikaisesti suunnittelemaan Yliopiston siirtoa Helsinkiin. Arvovaltaisen muuttokomitean mietintö saman vuoden joulukuun alusta toi esiin koko uudisrakentamisen päälinjat. Suunnitelmissa lähettiin siitä, että Yliopisto saisi Helsingissä vastaavat rakennukset, jotka sillä oli ollut Turussa. Uuteen päärakennukseen ehdotettiin sijoitettavaksi myös Yliopiston kirjasto. Ajatus kuitenkin hylättiin arkkitehti Carl Ludvig Engelin todettua kirjastotilojen vaikeuttavan oleellisesti pääjulkisivun suunnittelua. Paloteknisistä syistä holvatavat kirjastohuoneet olisivat olleet muuten puuvälipohjaisen rakennusrungon kanssa vaikeasti yhteen sovittava ratkaisu. Seuraavaksi ehdotettiin kirjaston rakentamista päärakennuksen kanssa samalle tontille nykyisen Fabianinkadun varrelle. Maaperän arvioidun pehmeiden ja rahoituksen selvittelyn vuoksi rakennus-

hanketta lykättiin. Ministerivalioshteeri ja Yliopiston vt. kanslerina toiminut kreivi Robert Henrik Rehbinder ilmoitti kirjeellä marraskuun lopulla 1830 keisarin määränneen kirjaston rakennettavaksi päärakennuksen ja sotilaslastenkoulun välissä olevalle tyhjälle tontille Unioninkadun varrelle.

### **Kirjastorakennus**

Helsingin uudisrakennuskauden hankkeille oli etukäteen määritelty toiminnalliset ja käytännölliset tavoitteet, joita suunnittelu- ja rakennusvaiheidenkin aikana muutettiin – ei pelkästään Yliopiston toiveiden mukaan vaan myös kustannusten karsimiseksi. Tässä suhteessa Yliopiston kirjaston uudisrakennus tuntuu olevan poikkeus. Konsistori ja kirjastonhoitaja Alexander Blomqvist eivät antaneet mitään täsmällistä huoneluetteloa tai suunnitteluohjetta. Rehbinderkaan ei puuttunut kirjaston suunnitelmiin pitkäksi venyneen hyväksyttämisen prosessin aikana, ja keisarin muutostoivomukset olivat merkitykseltään mitättömät. Saatuaan vapaat kädet Engel suunnitteli kirjastolle rakennuksen, jota on usein sanottu Helsingin kauneimmaksi empirerakennukseksi.

Turun palossa tuhoutui noin 40 000 nidosta. Muutamassa vuodessa Helsinkiin karttui suurempi kirjasto kuin Turussa oli ollut, vaikka korvaamattomia menetyksiä oli tapahtunut. Engel oli oman ilmoituksensa mukaan tehnyt talvella

1831–1832 luonnoksen noin 100 000 nideä käsittävästä kirjastorakennuksesta. Kirjaston tilantarpeen uudelleen arvioiminen ja sen sijoittaminen omaan kortteliin on ollut myöhempien kehitysvaiheiden kannalta erityisen onnistunut ratkaisu. Samalla oma tontti ratkaisi silloin aktuallisen paloturvallisuuskysymyksen parhaalla mahdollisella tavalla.

Kaupunkirakenteen kannalta Engel joutui vaikean suunnittelutehtävän eteen, sillä tulevan kirjaston eteläpuolella oli vuonna 1832 valmistunut yliopiston päärakennus, jonka julkisivuja Engel oli jäsentänyt joonialaisiin pilastereihin ja pylväisiin. Kirjaston pohjoispuolella oli joonialaisiin ja doorilaisiin pilastereihin strukturoitu sotilaslastenkoulu. Senaatintorilta katsottuna kirjasto joutui samaan näkymään vuonna 1819 valmistuneen päävartiorakennuksen kanssa, joka Paestum-mallisine pylväineen visuaalisesti kannatti koko torisommitelmaa suvereenisti hallitsevaa Nikolainkirkkoa. Voimakkaasti symmetrisen ristikon päätykolmiot ovat kuuden korinttilaisen pylvään kannattamat. Nikolainkirkon peruskivi oli muurattu vuonna 1830 ja muutamaa vuotta aikaisemmin oli valmistunut pieni ortodoksinen Pyhän Kolminaisuuden kirkko vinosti kirjastokorttelia vastapäätä olevalle tontille.

Kirjastorakennus ei voinut kilpailla Senaatintoria hallitsevien rakennusten kanssa. Sen tehtäväksi tuli toimia täydentävänä sivurakennuksena, jolla kuitenkin piti olla oma selvä identiteetti. Ongelman Engel ratkaisi poistamalla tontilla olleen korkeahkon kallion, jolloin kirjastorakennus ei noussut liian hallitsevasti ylös vaan alistui kirkkoon ja päärakennukseen nähden. Hän sitoi kirjaston samaan linjaan päärakennuksen kanssa Unioninkadun varteen. Tarkkaan harkintaan näyttää perustuvan se, että kirjaston kivijalan yläreuna on samassa tasossa kuin Yliopiston torifasadin ensimmäinen kerroslista ja toisaalta samassa tasossa sotilaslastenkoulun kivijalan kanssa. Kirjaston pylväät ja pilasterit jäävät

samaan tasoon päärakennuksen vastaavien osien kanssa. Näin kirjasto täydentää hyvin Unioninkadun yhtenäiseksi rytmilliseksi fasadijonoksi.

Nikolainkirkkoon kirjaston ulkoasu on vieläkin kiinteämmässä suhteessa. Ensimmäkin ne ovat molemmat korinttilaisiin pilastereihin ja pilareihin jäsenneiltyä erottuvan muista ympäröivistä rakennuksista. Kirjaston pituus on sama kuin etäisyys kirkon pohjoissakaran uloimman sivuseinäpilasterin sisäreunasta eteläsakaran vastaavaan kohtaan ja kirjaston keskirisaliitti on yhtä leveä kuin kirkon ristisakarot – kuten Lars Pettersson on kirjasto koskevassa selvityksessään todennut. Kirkko ja kirjasto muodostavat rakennusparin. Näiden väliin jää aukio, joka on rakennusten tahoilta tarkasti määritelty, mutta joka avautuu vapaasti etelään ja pohjoiseen. Kirkon itä-länsisuuntainen alttarilta pääovelle kulkeva akseli on myös kirjaston symmetria-akseli, mikä korostaa rakennusten kiinteää yhteyttä. Toisaalta kirjasto alistuu kirkkoon nähden jäämällä vastaavalla tavalla kuin Senaatin torin muut rakennukset Nikolainkirkon korkean jalustan alapuolelle, vaikkakaan ei yhtä paljon. Huomattavaa on, että kirjaston asema sen suunnitteluvaiheessa oli nykytilannetta merkittävämpi, sillä Nikolainkirkon torin puolella oli päävartiorakennus (purkumääräys vuonna 1839). Kirkkoon saavuttaessa oli aina tultava kirkon ja kirjaston muodostaman laidoiltaan valjasti rajatun aukion kautta ja kirkon varsinaisella pääovella oli nykyistä voimakkaampi merkitys. Engelin tiedetään vastustaneen päävartion purkua eikä ehkä ihme, sillä symmetrisestä muodostaan huolimatta Nikolainkirkko kääntää kylkensä Senaatintorille ja tarvitsee oman aukion pääjulkisivun suunnalla. Tämän aukion muodostustehtävän kirjasto aita- ja terassitontteineen toteuttaa.

Keisari Nikolai I Helsingin vierailun yhteydessä vuonna 1833 Rehbinder mainitsi Engelin tehneen luonnospirustuksia Yliopiston kirjastosta. Vaikka keisari toivoi

näkevänsä ne, Engel ei halunnut esitellä keskeneräistä työtään. Saman vuoden lokakuussa piirustukset kuitenkin lähetettiin Pietariin vahvistettavaksi. Suunnitelma käsitte pohjapiirustusten lisäksi kolme vaihtoehtoista julkisivupiirustusta. Huhtikuussa 1834 Reh binder ilmoitti yliopiston rehtorille esitellessä keisarille kirjaston piirustukset. Nikolai I oli kuitenkin antanut Reh binderille määräyksen tehdä kirjastohankkeesta täydellisen esityksen kustannusarvioineen.

Asia tuli uudelleen ajankohtaiseksi kahden vuoden kuluttua Engelin itsensä vaadittua kirjaston piirustuksia takaisin. Reh binder esitteli suunnitelmat keisarille, joka vahvisti ne kesäkuun alussa 1836. Muodollisesti hyväksytyään piirustukset keisari oli kuitenkin esittänyt toiveenaan, että kirjaston sivuosien pilastereiden välejä pidennettäisiin hieman. Engel teki tällä kohdin kompromissin jättämällä pilasterivälit ennalleen mutta pidentämällä rakennusta noin 40 cm.

Engel oli pettynyt keisarin valitsemaan julkisivuvaihtoehtoon, jota hän itse oli pitänyt heikoimpana. Toteutetun kirjaston fasadit kuvastavat huomattavassa määrin sisätilojen jäsentelyä siten, että keskirisaliitin kohdalla on poikittainen kirjastohuone ja sivuosien julkisivut näyttävät pitkittäiset tilat. Tarkemmalta detailjoinniltaan fasadit kuitenkin poikkeavat sisätilojen arkkitehtuurista. Rakennukselle antaa hyvin vahvan ilmeen koko rakennusta antiikin tempeleiden tapaan kiertävä pilasteristo, jossa pilastereiden ja pilasterivälien suhde vastaa tarkasti Andrea Palladin korinttilaiselle järjestelmälle asettamia mittasuhdevaatimuksia (pilarin halkaisija 1, väli 2). Katufasadissa Engel on käsitellyt suhdejärjestelmää aavistuksen verran vapaammin antaen ikkunallisille pilariväleille enemmän tilaa. Päädyissä suhdejärjestelmää on noudatettu tarkasti. Kirkon puoleisessa keskirisaliitissa pilastereita vastaavat pyöreät lähes täysin seinätasosta irtoavat pylväät. Pilastereiden ja pylväiden

yläpuolella oleva palkisto kiertää yhtenäisenä koko rakennuksen. Palkiston varassa on Helsingin olosuhteissa poikkeuksellisen raskas attika, joka kätkee taakseen ikkunatomiksi jääneet kolmannen kerroksen tilat sekä päätyosalien holvit.

Julkisivupiirustus käsittää myös tukevilla kivipilareilla varustetun rauta-aidan ja kirjaston sokkelin liittämään kirjastotontin etelälaidalle syntyi täten Nikolainkirkon pengerryksen tapaan korkea muuri ja Unioninkatu laskeutui näiden muurien välistä Senaatintorille. Tämä käsittely oli omiaan liittämään kirjastoa selvemmin kirkon pääsisäänkäyntiaukon taustarakennukseksi. Aidan kivipilarit olisivat sitoneet toteutuessaan kirjaston fasadin entistä voimakkaammin Unioninkadun empirerakennusten ketjuun. Aidan taakse Engel näyttää suunnitelleen lehtipuuistutuksia, jotka yhdessä päärakennuksen sisäpihan (voimistelulaitos oli jo tällöin suunniteltu) istutusten kanssa muodostivat yliopistorakennuksia yhdistävän englantilaistyyliisen puiston. Toisaalta tiedettiin lehtipuilla olevan tulipalojen leviämistä ehkäisevä ja rajaava vaikutus, mikä näkyy kaikissa Engelin Turun palon jälkeen laatimissa asemakaavoissa.

Kirjasto on muodoltaan varsin lyhyen suorakaiteen mallinen verrattuna Engelin muihin Helsinkiin suunnittelemiin profaanirakennuksiin. Kirjaston kiinteää muotoa jäsentää katu- ja pihafasadien julkisivun mittaan nähden leveät keskirisaliitit, jotka tosin ulkonevat vain noin seinän paksuuden verran. Kummassakin päädyssä on koko rakennuksen mittainen kolmen kerroksen korkeinen, tynnyriholvin kattama kirjastosali. Näiden välissä on muodoltaan hieman lyhyempi ja leveämpi edellisiin nähden poikittain oleva sali, joka on valaistu ylhäältä pyöreällä kupolilla. Keskisali on suhteiltaan hyvin lähellä kirjaston ulkomitojen suhteita.

Kirjastosalien kokonaisratkaisu on varsin kiinteä ja kaikkialla korostetun juhlava

ja arvokas. Kaikissa saleissa on 28 korinttilaista pylvästä, jotka kannattavat palkistoa. Pylväiden ja palkiston takana on parvekkeet, jotta kirjaston koko korkeus voitaisiin tehokkaasti hyödyntää. Seinien kannattamien holvien sisälle syntyy täten kattamaton tila, joka voidaan tulkita antiikin peristyylipihaksi tai kattosana ja sisärakenteensa menettäneeksi temppeleiksi, kuten Pettersson on vuonna 1957 todennut. Samalla hän kuitenkin on todennut, että tällaisia ratkaisuja on esiintynyt jo 1600-luvulta alkaen Euroopan luostarikirjastoissa.

Yliopiston kirjastosta tekemässään tutkimuksessa Pettersson huomauttaa kirjaston perusratkaisun tuovan mieleen Diokletianuksen termit. Juuri näissä on ollut sisäänulosuuntaan nähden poikittainen suuri tila, jonka kummassakin päässä on ollut kattamaton pylväskäytävän kiertämä piha, palestrat. Engelin käytössä on ollut kaksikin teosta, joihin sisältyy mainittujen termien mittauspiirustukset. Andrea Palladion tekemissä huolitelluissa piirustuksissa ja kuvauksissa on myös maininta kahden pienehkön tilan käytöstä, toinen latinalaisena kirjastona ja toinen kreikkalaisena. Vaikka Engel näyttää saaneen kirjastonsa sisätilasommitelman perusidean antiikin termiarkkitehtuurista, lähtökohtana eivät ole olleet kirjastotilat vaan termien päätarkoituksen mukaiset tilat.

On selvää, ettei näin suuria ja varsin korkeita tiloja voitu pitää lämpimänä tavallisilla kaakeliuuneilla. Kellarikerroksen pohjapiirustukseen onkin merkitty neljä kalorifieria lämmityshuoneineen. Ainakin päätysalien lämmitys oli suunniteltu tehtäväksi johtamalla lämmintä ilmaa saleihin lattioissa olevista kehystetyistä aukoista. Tällaiset lämmitysjärjestelmät olivat käytössä Keski-Euroopan suurkirjastoissa, mutta Engel oli omakohtaisesti perehtynyt kaloriferilämmitykseen ja kirjoittanut siitä Berliinissä vuonna 1830 julkaistun artikkelin. Tulos ei kuitenkaan ollut tyydyttävä ensin. Rakennuksen kuivattami-

nen vei vuosia ennen kuin kirjat voitiin siirtää uusiin tiloihin ja kirjaston kylmyydestä ja vedosta valitettiin usein.

Kanslerin hyväksyttyä Alexander Uschakoffin tekemän tarjouksen kireän urakkatarjouskilpailun jälkeen rakentaminen alkoi lokakuussa 1836. Työt tehtiin yliopiston arkkitehti Jean Wikin valvonassa ja ne edistyivät vähäisin viivytyksin, mm. kupoli saatiin holvatuksi vasta kesällä 1839. Vahvistettuihin piirustuksiin tehtiin vain vähäisiä muutoksia. Engelin omasta ehdotuksesta päätettiin tehdä myös kolmannen kerroksen huoneisiin tiiliholvit paloturvallisuussyistä, samoin holvattiin eteishalli ja sen sivuilla olevat tilat, jonka vuoksi niihin jouduttiin rakentamaan myös pilarit. Uusi kirjastorakennus luovutettiin yliopistolle marraskuussa 1840, jolloin siitä puuttuivat vielä kirjahyllyt. Näiden suunnittelu annettiin Wikille ja ne saatiin valmiiksi 1844, mutta rakennuksessa vielä vallinneen kosteuden takia kirjat voitiin sijoittaa paikoilleen vasta seuraavana vuonna.

Vahvistetuissa piirustuksissa näkyvästä poikkeuksellisen komeasta kuvataiteellisesta ja dekoratiivisesta koristelusta lienee ainakin valtaosa jäänyt valmistusvaiheen yhteydessä toteuttamatta, eikä vähiten rakennuksessa esiintyneen huomattavan kosteuden vuoksi. Kirjaston sisätilat viimeisteltiin vuosina 1879–1881 tehdyn laajan peruskorjauksen yhteydessä, jolloin mm. kaikki pohjakerroksen lattiat uusittiin ja nykyiset holvatut kellaritilat rakennettiin. Kirjastoon asennettiin höyrykeskuslämmitys ja kirjastosaleihin korkeat pylväsmäiset lämpöpatterit. Arkkitehti Frans Anatolis Sjöström suunnitteli kirjaston koristemaalauksen poiketen vain vähäisessä määrin Engelin alkuperäisestä arkkitehtonisia rakenteita ja kasetointeja kuvaavasta suunnitelmasta. Keski-alin kupolin pendenttiiviholveissa aiheina on neljä vertauskuvallista lintua. Pöllö edustaa Minervaa ja viisautta ja kukko valppautta, joutsen on Apollon ja runouden lintu ja



kotka taas voiman ja tarkkanäköisyyden symboli. Aikanaan arvostettu taiteilija Severin Falkman maalasi keskisalin neliöön ja kummankin päätysalin molempiin lunnetteihin eri tieteenaloihin viittaavat vertauskuvalliset maamme ensimmäiset monumentaalimaalaukset. Vuonna 1881 valmistunut maalaustyö merkitsee tavallaan kirjastorakennuksen viimeistelyä siihen asuun, johon Engel oli sen tarkoittanut.

### **Rotunda**

1800-luvun viimeisinä vuosikymmeninä Yliopistossa tapahtui useita huomattavia muutoksia. Opiskelija- ja opettajamäärät kasvoivat, luonnontieteet ja lääketiede muuttuivat teknisiksi ja kokeellisiksi tieteenaloiksi ja julkaisujen määrä kasvoi. Yliopiston kirjaston laajennustarpeet 1880-luvulta alkaen liittyvät juuri kyseessä olevaan määrälliseen kasvuun. Kirjaston lisärakennusta pohdittiin komiteoissa 13 vuoden ajan kunnes keisarilta saatiin vuonna 1901 määräraha kirjaston laajennuksen toteuttamiseksi. Rakennustyöt käynnistyivät syksyllä 1902. Rautaosien toimituksen viivästyminen ja melkein valmiiden kirjahyllyjen tuhoutuminen Bomanin höyrysahan palossa siirsivät laajennuksen valmistumista ja käyttöönottoa talveen 1906–1907.

Suunnittelukomitea oli kutsunut arkkitehti Gustaf Nyströmin mukaan kirjaston laajennushankkeeseen jo 1890-luvun alussa. Useiden vaiheiden jälkeen helmikuussa 1900 kirjastonhoitaja Wilhelm Bolin esitelti konsistorille Nyströmin suunnitelman puolipyöreäksi kirjavaraston käsittäväksi lisärakennukseksi. Tässä laskettiin olevan kuudessa kerroksessa ja kellarissa tilaa noin 200 000 niteelle. Kirjavaraston rakenne on poikkeuksellinen. Kantavana runkona ovat yhtenäiset rautapilarit ja säteettäisten I-palkkien varaan valettu 8-10 cm paksu rautabetonilaatasto. Vaikka rotundan pyöreä muoto vei kokonsa nähden mahdollisimman vähän tilaa ahtaaksi rakennetulta sisäpihalta, oli muodonvalinta lähinnä rakenteellinen, jonka tarkoituksena oli taata mahdollisimman runsas ja tasainen valaistus kirjavarastoon. Tätä tarkoitusta palveli erinomaisesti kaikkien kuuden kerroksen läpi kulkeva soikea valokuilu ja sektorimaisesti asetetut kirjahyllyt. Rotundan ulkoarkkitehtuuri on sidottu Engelin suunnitelman lähtökohtiin: maaston muotoja tasaavaan sokkeliin, pilastereiden väliin jääviin korkeisiin ikkunoihin sekä korkeaan attikaan. Nyström antoi kuitenkin kirjavaraston fasadille selvän voimakkaan vertikaalisen jugendklassisen ilmeen. Rotundan kapiteelien korkeudelle sijoitettiin jokaiseen pilasteriin tieteitä symboloivat naisen päät ja niihin liittyvät tekstit.

Rainer Knapas

## YLIOPISTON KIRJASTO 1828–1910

Kirjasto rakennettiin tieteelliseksi yleiskirjastoksi Yliopistoa varten ilman jakoa kotimaisen

”Fennica” -kirjallisuuden, ulkomaisen ”yleisen” kirjallisuuden tai ”venäläisen” vapaakappalekirjallisuuden osastoihin. Näitä kolmea kirjakokoelmien muodostamisen tai hallinnollisen toiminnan pääperiaatetta ei ollut vielä erotettuna kirjaston suunnittelu- ja rakennusvaiheessa 1830-luvulla. Kun kokoelmat vihdoinkin si-joitettiin uuteen rakennukseen vuoden 1845 jälkeen, oli voimakkaammin kansallinen ajattelutapa löytänyt tiensä Yliopiston piiriin. Kansallinen akateeminen linja oli luotu jo 1830-luvulla, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran, Kalevalan ja Hirvenhiihtäjien vuosikymmenellä. Venäläis-suomalaista oppineiden veljeyttä, joka oli poliittisena päämääränä 1830-luvulla, seurasi Yliopiston suuren riemujuhlan 1840 jälkeen paluu perinteisiin ja Ruotsin vallan ajan muistoihin. Porthania ruvettiin kunnioittamaan, sijaiskansleri A.A. Thesleffiä tosin piti häntä vain ”vanhana ruotsalaisena professorina”. Pietari Brahe nostettiin jälleen esille Yliopiston perustajana.

Kirjaston arkkitehtuurin yleismaailmallinen klassismi ja sen antiikista peräisin

oleva innoitus sekä roomalaisten termien muotokieli olivat tästä syystä aluksi selvässä ristiriidassa kirjaston sisäisen maailman ja niiden vaatimusten kanssa, joita yliopistomiljöön aatemuutokset asettivat 1800-luvun lopulla. Kansalliskirjastoajatus ja julkisuusperiaate voittivat. On ilmeistä, että Engel rakennustaiteessaan lähti teemasta OTIUM SAPIENTIS – ”viisaan lepo”, kirjaston 1700-luvun puolivälistä peräisin olevasta tunnuslauseesta, jota sidottaessa käytettiin kirjojen kansileimana. Kirjaston pylvässälien tuli muodostaa rauhallinen luovuutta edistävä ympäristö, oppineisuuden temppele, näkyvälle paikalle uuteen pääkaupunkiin, vastapäätä uskonnon temppeleä Nikolainkirkkoa ja lähelle Senaatintorin kahta lähes identtistä toisiinsa tasapainottavaa valtatekijää, Senaatintaloa ja Yliopiston päärakennusta.

Temppelepalvelusta kirjastossa hoiti Turun perinteiden mukaisesti lähes yksinomaan kirjastonhoitaja-professori E. W. Pippingin käsiala on nähtävissä vielä tänäkin päivänä kirjaston repertorioluettelon käsinkirjoitetujen lehtien sivuilla. Kirjasto

oli auki vain muutamia tunteja viikossa ja sitä saivat käyttää vain Yliopiston opettajat, ylioppilailla oli käyttöoikeus professorin takauksella. Vuoden 1845 johtosääntön mukaan aukioloaikoja lisättiin lukukausien aikana neljäksi päiväksi viikossa, kaksi tuntia päivässä. 1860-luvun lopulla kasvoi yleisön painostus lehtikirjoituksissa käyttömahdollisuuksien parantamiseksi, mikä käytännössä tarkoitti pitempiä aukioloaikoja ja lukusalin aikaansaamista. Vuonna 1870 tehdyn korjauksen yhteydessä palvelua laajennettiin erityisellä lukuhuoneella, joka oli koristeltu entisten kirjastonhoitajien Porthanin, Haartmanin ja Pippingin muotokuvilla. Muihin saleihin sijoitettiin kokoelma veistoksia ja rintakuvia kipsijäljennöksinä. Valikoima käsitti klassisen estetiikan loistoesimerkkejä, Laokoonryhmän, Belvederen Apollon ja Versaillesin Dianan, klassisen perinnön viestittäjinä. Näitä täydennettiin henkilöveistoksilla, jotka olivat tyyppillisiä 1800-luvun sankari- ja neropalvonnalle: EM. Franzen, J. L. Runeberg, Shakespeare ja Beethoven jättiläiskoossa. Koska Helsingissä ei ollut varsinaisia taidenäyttelytiloja, kirjastoon sijoitettiin vuonna 1875 myös mm. Walter Runebergin tunnettu veistosryhmä Apollo ja Marsyas. Lahjoitusten avulla taidekokoelmat kasvoivat myös satumaisesti. Vuonna 1881 esimerkiksi J.V. Snellmanin perilliset lahjoittivat Kantin ja Hegelin rintakuvat, jotka olivat olleet edesmenneen professorin kodissa – kokonaisen sukupolven filosofian ja valtiokäsityksen kotijumalat, joille haluttiin ikuinen työssija kirjaston seinien sisällä.

Seuraavan korjauksen yhteydessä vuosina 1879-1881 oltiin valmiit luopumaan epäonnistuneeksi osoittautuneesta kuumailmalämmityksestä lattianalaisine uuneineen – kuten roomalaisissa termeissä – sekä uusimaan sisätilojen koristemaalaukset jokseenkin perusteellisesti. Engelin alkuperäisissä piirustuksissa holveja koristavat ylenpalttiset stukki-koristukset eivät koskaan toteutuneet; nyt holvit maalattiin

yksityiskohtaisesti grisaille-tekniikalla. Keskicali sai värillisen allegorisen koriste-lun.

Severin Falkman, aikansa tunnettu historiamaalari sekä lavastus- ja kuvaelmataiteilija, teki merkilliset tieteellissymboliset lynettämaalauskirjaston molempien salien pohjois- ja eteläpäätyyn. Liberaalin edistysmielisyyden pää-äänenkannattaja Helsingfors Dagblad ehdotti jo 1885, että kirjaston lukusaliin asennettaisiin sähkövalo, jotta sali olisi voinut olla avoinna myöhemmin illalla. Varsinkin pimeinä talvipäivinä anka kamppailu harvoista ikkuna-aikeista herätti ärtymystä. 1880-luku niin Helsingissä kuin muullakin maailmassa oli herätys, joka akateemisessa muodossaan oli riippuvainen kirjoista, kirjojen runsaudesta empiiristä todistelua ja lukuisia alaviitteitä varten, joissa hyödynnettiin yhä kasvavia määriä kansainvälisiä tieteellisiä sarjoja ja aikakauslehtiä.

Helsingin kirjaston tila alkoi olla kiu-sallinen niille, jotka olivat istuneet Leipzigin, Jenan ja Berliinin kirjastoissa tai British Museumissa. Ylivoimaisesti eniten kysytty kirjailija Helsingin kirjastossa oli Alexander Dumas vanhempi, lukuisat kotilainat olivat vaivana. Uudesta lukusalista, joka avattiin kirjaston pohjoissaliin 1. päivänä marraskuuta 1893, tuli 52 lukusali-paikkoineen ja kaikkialle ulottuvine sähkövaloineen uudenlaisen temp-pelipalveluksen pyhättö. Siitä tuli eittämättä Yliopiston tieteellisen kulta-ajan keskus, sen kultaajan, joka osui yhteen mm. kuvataiteen, musiikin ja suomalaisen kirjallisuuden dramaattisen nousukauden kanssa vuosisadan vaihteen molemmin puolin.

Kirjastonhoitajana tänä uusiutumisen aikakautena oli Wilhelm Bolin, entinen ylioppilasradikaali, materialisti ja Feuerbach julkaisija. Aika työskenteli Severin Falkmanin lukusalin julkisessa tilassa olevien idealistis-antikvaaristen maalausten korvaamiseksi ”ajan henkeen” paremmin soveltuvilla taideteoksilla – erityisesti

”Teologian” kuvaaminen oli epäsoinnussa niiden ajatuskulkujen kanssa, joita älymys-  
 tö salissa viljeli lukulamppujen ääressä. Vuonna 1899 kirjaston määrärahoja ja henkilökuntaa lisättiin huomattavasti, mikä antoi kirjastolle paremmat mahdollisuudet palkata apulaisia, joita virallisesta virka-asemastaan riippumatta kutsuttiin ”amanuenseiksi”. Heistä muodostui kasvava seurakunta nuoria kirjamiehiä ja jossain määrin ”freischwebende Intelligenz”, mikä löi leimansa kirjaston elämään aina ensimmäiseen maailmansotaan asti.

Näihin kirjastoamanuenseihin kuului aikanaan Yrjö Hirn, joka sai ystävänsä taiteilija Magnus Enckellin, tuon ajan johtavan symbolistin, ottamaan suorittaakseen uusien seinämaalauksen tekemisen kirjaston lukusaliin. Tarkoitus oli, että molemmat Falkmanin lynetit korvattaisiin uusilla, joista toinen olisi symbolinen ja toinen realistisempi kuvaten sen ajan tiedemiehiä kirjaston omassa ympäristössä. Vain ensimmäinen näistä maalauksista toteutui. Se valmistui vuonna 1904 ja taiteilija antoi sille nimeksi ”Kulta-aika”. Se esitti erästä aikansa – ja akateemisen perinteen – johtavista ajatuksista, unelmaa kulta-ajasta onnellisessa alkutilassa, jossa nuori nainen ja nuorukainen ovat elämän ja tiedon arvoitukseksi edessä.

Kirjaston kävijä- ja lainamäärä moninkertaistuivat 1890-luvun lopulla, kokoelmat kasvoivat vastaavasti ja varatoiminnasta tuli jatkuva ongelma. Vuonna 1901, keskellä kenraalikuvernööri Bobrikoffin aikaa, keisari myönsi Yliopistolle varat laajaa uudisrakennusohjelmaa varten. Ohjelmaan sisältyi myös lisärakennus kirjastolle, uusi kirjavarasto. Uusi puoli-  
 pyöreä osa rakennettiin uudenaikaiseen tyyliin ja siinä käytettiin teräsbetonia. Rakennus valmistui vuonna 1907. Gustaf Nyström suunnitteli lisärakennuksen tavalla, joka jälkimaailman silmissä on sekä järkipärisesti että herkästi toteutettu niin, että se huomaamattomasti sulautuu Engelin vanhempaan rakennukseen. Sisus-

tuksen sekä koristeellisten ja teknisten yksityiskohtien osalta se edustaa hienostuneella tavalla vuosisadan vaihteen kansainvälisiä rakennustaiteen ideoita. Uudisrakennus aiheutti sen, että kirjaston keskisali, kupolisali otettiin käyttöön luettelosalina ja lainaustoimistona. Siihen asti keskisali oli ollut ”tyhjiillään”; parvia ja kirjajhyllyjä lukuun ottamatta siinä ei ollut minkäänlaista kalustusta kirjaston rakentamisen ajoilta periytyneiden ajatusten mukaisesti.

Viidenkymmenen vuoden aikana, eli siitä, kun kirjasto vuonna 1845 muutti rakennukseen aina uudisrakennuksen valmistumiseen 1907, oli kirjaston ulkonäkö muuttunut varsin vähän, sen klassismin ei ollut kajottu. Mutta sen toimintamuotoihin ja kokoelmiin olivat 1800-luvun tieteen ja yhteiskunnan kehitys vaikuttaneet ja yleismaailmallisen res publica litterarian tilalle ruvettiin painottamaan kirjaston kansallisia tehtäviä. Tässä vaiheessa se vielä tapahtui ilman rajoittunutta Fennica-kansalliskiihkoa arvostaen itsestään selvällä kunnioituksella nimenomaan Suomen kirjallista traditiota sen kaikilla kolmella pääkielellä, latina, ruotsi ja suomi.

Noiden viidenkymmenen vuoden aikana kirjasto oli muuttunut akateemisen yhteisön etuoikeutetusta paikasta julkiseksi kansalliskirjastoksi ja siitä oli tullut julkisuudessa kulttuurin tunnus. ”HYK” – nimitys, jota akateemisessa puhekielessä käytettiin – tuli tarkoittamaan korkeakulttuurin ja sivistyksen yhdistelmää, johon ruotsinkielessä liittyi estetismin ja suomenkielellisessä kansallisen vakavuuden ja paatoksen kaiku.

Kirjaston holvien suojassa ja sen pilariin ja parvien takana kehittyi kirjojen kansalliskokoelma 1800-luvun kuluessa, samoin karttuivat tieteellisten sarjojen ja aikakausjulkaisujen paksumat vuosikerrat sekä päivälehtien keskustelut ja intohimot.

Käsikirjoitukset välittivät suurmiesten perintöä: Porthanin kirstun salaisuudet, akateemisten sukujen kirjeniput, Tope-

liuksen päiväkirjat. Kirjastosta tuli suomalainen tiedekeskus, joka vielä ennen ensimmäistä maailmansotaa käsitti kaikki tieteet ja taiteet, kirjatieide sidoksissa, rakennustaide koristelussa ja stucco lustrossa, kuvataide kattoholvissa ja kuvanveisto Laokoon-ryhmässä

Lähteet:

KNAPAS, Rainer, Helsingin Yliopisto 1640–1990. II, Aleksanterin Yliopisto 1808–1917. Keuruu 1989

LILJUS, Henrik & PÖYKKÖ, Kalevi, Helsingin monumentaali keskusta. *Ars Suomen taide* 3. Keuruu 1989.

LUKKARINEN, Ville, Gustaf Nyström ja Keisarillisen Aleksanterin Yliopiston kirjasto. *Opusculum* Vol. 3 (1983) No 2.

PETTERSSON, Lars, *Biblioteca renovata*. Helsinki 1957.

PETTERSSON, Lars, *Yliopiston Helsinki, Kirjasto*. Helsinki 1989.

# KUTSU KEVÄTKOKOUKSEEN

Rakennustaiteen seuran kevätkokous pidetään torstaina 11.5. klo 17 Helsingin yliopiston kirjastossa – Kansalliskirjastossa (os. Unioninkatu 36). Tapaaminen kirjaston sisääntuloaulassa.

## Kokouksen esityslista

1. Kokouksen avaus ja päätösvaltaisuuden toteaminen
2. Kokouksen puheenjohtajan ja sihteerin valinta
3. Pöytäkirjan tarkistajien valinta
4. Vuoden 2005 toimintakertomuksen ja tilinpäätöksen hyväksyminen
5. Tilintarkastajien lausunto sekä tili- ja vastuuvapauden myöntäminen johtokunnalle
6. Muut asiat
7. Kokouksen päättäminen

TERVETULOA!

# RAKENNUSTAITEEN SEURA RY:N TOIMINTAKERTOMUS VUODELTA 2005

## Sääntömääräiset kokoukset

Kevätkokous järjestettiin 3.5.2005 Arabian Arcada-koulun uusissa tiloissa, joita esitteli arkkitehti Stefan Ahlman. Kokouksessa oli läsnä 14 jäsentä.

Syyskokous järjestettiin Siltavuorenpenkereellä, Helsingin yliopiston Käyttätieteiden laitoksella. Kohdetta esitteli arkkitehti Jyri Haukkavuori. Kokouksessa oli läsnä 18 jäsentä. Seuran johtokunnan uusiksi jäseniksi valittiin arkkitehti Anne Fredriksson, yli-intendentti Sakari Mentu, arkkitehti Päivi Lukkarinen, arkkitehti Juha Lemström ja arkkitehti Sari Viertiö.

## Rakennustaiteen seuran

### Puurakennuspalkinto

Toimintavuonna ei jaettu Puurakennuspalkintoa.

## Esitelmätilaisuudet ja seuran ekskursiot

Seura järjesti 2005 kaksi ulkomaan ekskursiota: toisen Osloon ja toisen Riikaan. Osloon matkalle osallistui 21 henkeä. Riian matkalle osallistui 31 henkeä.

Kotimaan ekskursio Itä-Helsinkiin järjestettiin 21.5.2005. Sille osallistui 35 henkilöä.

Seura järjesti 3.3. pienen seminaarin ”kattomaisema”. KSV:n auditoriossa järjestetyssä tilaisuudessa luennoivat Sari Viertiö, Martti Helminen ja Juha Ilonen. Seminaarin jälkeen järjestettiin bussiekskursio, jossa kattomaisia tarkasteltiin Erottajan paloaseman tornista, Hesperian

A-tornista ja Pasilan vesilaitoksen kattoterasseilta.

28.11. järjestettiin Reima Pietilä –seminaari Dipolissa. Osanottajia oli n. 60 henkilöä. Seuraavana päivänä seura järjesti Pietilä –ekskursion bussilla. Kohteina olivat mm. Mäntyniemi, Hervanta, Kalevan kirkko ja Metso, Tampereen pääkirjasto.

## Arkkitehtihaastattelut

Seura teki vuoden aikana 3 uutta arkkitehtihaastattelua.

## Aloitteet ja kannanotot

Seura antoi vuoden aikana 3 lausuntoa, koskien Stockmannin asemakaavan muutosehdotusta, elokuvateatteri Capitolin (nyk. Forum 1) käyttötarkoituksen muutosta yhdessä HESA-SAFAn ja Arkittegitillett/Tekniska Föreningen i Finland kanssa sekä lausunto rakennussuojelulain muutoksesta yhdessä Puutarhataiteen seuran kanssa.

## Jäsentiedotteet

Seura julkaisi vuoden aikana neljä jäsentiedotetta.

## Internet-sivut

Seuran Internet-sivut ovat olleet jäsenistön käytössä.

## Taiteentutkija-lehti

Seura julkaisee Taiteentutkija-lehteä yhdessä Taidehistorian seuran kanssa. 2005

järjestetyn Reima Pietilä –seminaarin esitelmät julkaistaan vuonna 2006 ilmestyvässä Taiteentutkija-lehdessä.

Seura jatkoi Helsingin seudun kulttuuriympäristöoppaan toimittamista.

#### **Edustukset**

Seura on yhteisöjäsenenä ICOMOS-järjestössä (International Council on Monuments and Sites).

Seura on Tieteellisten seurain valtuuskunnan jäsen.

Seuran edustajana Suomen rakennustaitteen museon edustajistossa oli arkkitehti Mona Schalin (2004–2006).

Seuran edustajana Alvar Aalto –mitalitoimikunnassa oli arkkitehti Pekka Pakkala (toimikausi 2001-2005).

#### **Seuran talous**

Seuran tulot ovat koostuneet jäsenmaksuista (20 €/jäsen, 10 €/opiskelijajäsen, 400 €/ainaisjäsen ja 170 €/tukijäsen) sekä valtionavustuksesta, jota vuonna 2005 myönnettiin 5.000 euroa. Opetusministeriö myönsi lisäksi arkkitehtien haastattelututkimusta varten 5.000 euroa.

Lisäksi seura sai Valtion rakennustaide-toimikunnalta 1500 euron avustuksen Helsingin seudun kulttuuriympäristöoppaan kartta-aineiston suunnitteluun ja

6500 euroa Reima Pietilä –konferenssin järjestämiskuluihin. Alfred Kordelinin säätiöltä seura sai 3000 euron apurahan Pietilä –konferenssin esitelmien julkaisemiskustannuksiin Taiteentutkija-lehdessä.

#### **Jäsenet**

Seuralla oli vuoden 2005 lopussa 652 jäsentä, joista 161 ainaisjäsentä ja 1 tukijäsen.

#### **Johtokunta**

Seuran puheenjohtajana toimi arkkitehti Mikael Sundman ja varapuheenjohtajana FT, dos., prof. (mvs.) Kirsi Saarikangas. Johtokunnan jäsenet olivat tutkimuspäällikkö Sten Björkman, arkkitehti Simo Freese, arkkitehti Olli-Paavo Koponen, arkkitehti Tommi Lindh, arkkitehti Roy Mänttari, tutkija Kristiina Paatero, arkkitehti Mona Schalin ja FL, tutkija Helena Soiri-Snellman.

Johtokunta kokoontui vuoden aikana 9 kertaa. Lisäksi kokouksia pitivät johtokunnasta muodostetut alaryhmät.

#### **Taloudenhoitaja ja sihteeri**

Seuran taloudenhoitajana toimi Erik Sjöholm.

Sihteerinä toimi FM Johanna Nurminen.

Johtokunta





# RAKENNUSTAITEEN SEURAN JOHTOKUNTA 2005

Puheenjohtaja

Arkkitehti MIKAEL SUNDMAN

toimi: Helsingin kaupunkisuunnitteluvirasto,  
Kansakoulukatu 3, 00100 Helsinki  
p. 09-169 4262, gsm 050-540 2248,  
fax 09-169 4290

koti: Puistokatu 1, 00140 Helsinki, p.09-629  
767

sp: mikael.sundman@ksv.hel.fi

Arkkitehti ANNE FREDRIKSSON

toimi: Espoon kaupungin rakennusvalvonta, Kau-  
punkikuvatoimikunta,  
Espoon kaupunki, PL 1, 02070 Espoo,  
p. 09-816 26610

sp. anne.fredriksson@espoo.fi

Arkkitehti SIMO FREESE

toimi: Arkkitehtitoimisto Schulman Oy, Uudenmaan-  
katu 15 A 5,

00120 Helsinki, p. 09-622 91712

koti: Väinämöisenkatu 29 A 14, 00100 Helsinki,  
p. 040-7571277

sp. simo.freese@schulman.fi

Arkkitehti OLLI-PAAVO KOPONEN

toimi: Tampereen teknillinen korkeakoulu,  
PL 527, 33101 Tampere, p. 03-365 3296  
(to-pe)

koti: Kidetie 4, 02460 Kantvik, p. 09-298 2334  
koponen.opa@kolumbus.fi

Arkkitehti JUHA LEMSTRÖM

toimi: ISS Proko Oy, PL 300, 01055 ISS,  
p. 040-5500847

koti: Takilatie 18 A, 00850 Helsinki

sp. juha.lemstrom@iss.fi

Arkkitehti, FM PÄIVI LUKKARINEN

toimi: Suomen rakennustaiteen museo,  
Kasarmikatu 24, 00130 Helsinki  
p. 09-856 75122

sp. paivi.lukkarinen@mfa.fi

Yli-intendentti SAKARI MENTU

toimi: Museovirasto, rakennushistorian osasto  
PL 169, 00511 Helsinki,  
p. 09-4050 9447

koti: Roihuvuorentie 18 D 172, 00820 Helsinki  
sp. sakari.mentu@nba.fi

Arkkitehti ROY MÄNTTÄRI

toimi: Suomen rakennustaiteen museo,  
Kasarmikatu 24, 00130 Helsinki,  
p. 09-856 75150

Arkkitehtitoimisto Roy Mänttari,  
Kapteeninkatu 8 F 12, 00140 Helsinki

koti: Sateentie 2 A 57, 02100 Espoo  
sp. roy.manntari@ark.inet.fi

Arkkitehti MONA SCHALIN

toimi: Kati Salonen ja Mona Schalin Arkkitehdit  
Arkkitehdit, Punavuorenkatu 4 B,  
00120 Helsinki, fax. 09-673 120,  
gsm. 040-5329558

koti: Selkämerenkatu 7 A 6, 00120  
Helsinki, p. 09-685 479

sp. mona.schalin@welho.com

Tuutkija HELENA SOIRI-SNELLMAN

koti: Rauhankatu 1 c B 35, 20100 Turku,  
p. 02-231 5108

sp. helena.soiri-snellman@abo.fi

Arkkitehti SARI VIERTIÖ

toimi: Vantaan kaupunginmuseo,  
Hertaksentie 1, 01300 Vantaa,  
p. 09-8392 2963

sp. sari.viertio@vantaa.fi

Sihteeri, FM JOHANNA NURMINEN

koti: Huvilakatu 5 B 18, 00150 Helsinki  
p. 050-3553013

sp. sihteeri@rakennustaiteenseura.fi

Taloudenhoitaja ERIK SJÖHOLM

sp. eriks@kaapeli.fi

# JÄSENMAKSUN MYÖHÄSTYMINEN

Rakennustaiteen seuran toiminnalle on aiheutunut merkittävää haittaa jäsenmaksujen myöhästymisestä. Johtokunta on kokouksessaan 16.1.2002 päättänyt, että jäsentiedotteita ei enää lähetetä jäsenelle, jonka jäsenmaksu on puoli vuotta myöhässä. Mikäli maksu on edelleen suorittamatta ko. vuoden lopussa, erotetaan jäsen seurasta. Mahdollisia puuttuvia jäsentiedotteita ei lähetetä jälkikäteen.



## RAKENNUSTAITEEN SEURAN JÄSENEKSI

voit liittyä maksamalla jäsenmaksun 20 euroa (opiskelijajäsen 10 euroa) seuran tilille

SAMPO pankki 800016-251558

viestinä on ehdottomasti mainittava maksajan nimi ja osoite !

TERVETULOA JÄSENEKSI



1

INTERNET:  
<http://www.rakennustaiteenseura.fi/>

RAKENNUSTAITEEN SEURA  
SAMFUNDET FÖR BYGGNADSKONST  
ARCHITECTURAL SOCIETY

KASARMIKATU 24  
00130 HELSINKI  
KASERNGATAN 24  
00130 HELSINGFORS